

*

מנשים באהל תבורך

"תפקיד האשה בעצוב דמות הבית"

אחד הרגעים הנעלים והמרוממים בבית היהודי הוא זמן הדלקת נר שבת. ברגע זה נושקים החול והקודש אהדדי, רגע זה הוא סוף וקץ לכל מלאכות החולין ואות וסימן להשראת מנוחת השבת וקדושתה בבית. באותה שעה של קדושה והתרוממות, מקבלת המשפחה הישראלית את מתנתו הטובה של הקב"ה ששבת שמה. מעמד גדול זה, מסור כולו בידי האשה העבריה. עקרת הבית הטורחת במשך כל היום בהכנת צרכי השבת, עליה הוטלה הפעולה המסמלת והמציינת את כניסת השבת. טעם למסירת מצוה זו לאשה, נתנו רבותינו במדרש (תנחומא ריש פרשת נח) 'היא כבתה נרו של עולם תבוא ותדליק נר של שבת'. המדרש רואה קשר בין חטאה של חוה ביום הראשון ליצירתה, אשר בו "כבתה נרו של עולם" וגרמה מיתה לכל הדורות, לבין חובת הדלקת נר שבת המוטלת על האשת בישראל. מצוה זו נעוצה, אפוא, לדעת חז"ל, בתכונות יסוד של האשה הטבועות בה למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ, תכונות שבאו לידי ביטוי שלילי באותו חטא ראשון.

ההבדל ביצירת האיש והאשה מתבטא בסגולותיהם.

"וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים"

'לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת'¹

האדם נברא מן העליונים ומן התחתונים. גוף ונשמה. גוף, עפר מן האדמה, ורוחו נשמת חיים שנפח בו בורא העולם "ומאן דנפת, מדיליה נפח". זכה, הרי נשמת החיים שבו גוברת על העפר מן האדמה והוא מתעלה לפסגות רוחניות עליונות. לא זכה, הרי החומר שבו גובר, חומר גס ומגושם, עפר מן האדמה, והוא יורד לתהומות הבהמיות. האשה נבראה מגוף האיש, החומר שבה איננו בגסותו וגשמיותו המקורית, הוא כבר אינו עפר מן האדמה, אבל נשמת החיים שבאשה גם היא אינה באותה דרגה של "ויפח באפיו נשמת חיים" הנאמרת באדם. לפיכך, אשה גם אם יתגבר החומר שבה לא תרד למעמקים כאלה שהאיש עלול להדרדר אליהם. לעולם תהיה בה מעט עדינות ואף בתהומות הגסות. לעומת זאת האשה שתזדכך ותתעלה והרוח שבה תגבר על החומר, לא תגיע לגבהים עליונים שהאיש בשיא גדולתו יוכל להעפיל

* תודתינו נתונה לרב קלמן מאיר בר שליט"א שהואיל למסור לנו את המאמר שהיה תח"י, מן השמים יבורך.

¹ בראשית ב'

אליהם. נמצא, שהמרחק בין גבהי הרוח למעמקי החומר גדול באיש מבאשה. האיש עלול להנתק כמעט לגמרי מהחומר שבו במדרגותיו העליונות, מה שאין כן האשה, היא לא תוכל להתרחק כל כך מהחומר שבה. רוחה קשורה בחומר יותר מרוחו של האיש. סגולתה המיוחדת של האשה היא, איפוא, קרבת הרוח לחומר, הקשר האמיץ של גוף ונשמה.

התוצאות המעשיות הנובעות מסגולת האשה.

"ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניי"².

"היתה כאניות סוחר"³.

"ותקח האשה בית פרעה"⁴.

קרבה זו של האשה למציאות החומרית, נושאת בקרבה סכנה מסוימת. אבל היא גם פותחת בפני האשה דרכים חדשות בעבודת ה' ובקידוש שמו. הסכנה היא, שמא, מתוך קרבתה למציאות החומרית, יתגברו עליה כוחות חומרניים ובזה היה כשלונה של חוה. אדם וחוה עמדו שניהם במדרגה רוחנית גבוהה, אבל הנחש פנה אל חוה בתחילה ולא אל האדם. כי בחוה, גם בדרגתה הגבוהה, יש תפיסה לכוחות חומרניים, יש לנחש במה להיאחז. מה שאין כן באדם שבדרגתו שלו לא היתה לנחש השפעה עליו. חוה שמשה, איפוא, המגשרת בין הנחש לבין האדם, בהסתה לחטא הקדמון. ואולם, תכונה זו ניתנה לניצול גם בכיוון החיובי של קידוש ה' וקיום מצוותיו. הגישה שיש לאשה למציאות החומרית מיפה את כוחה מכח האיש במה שנוגע להכרת מציאות זאת בכדי להעלותה ולקדשה. מתוך שסגולת האשה היא הקשר בין רוח וחומר, הרי כוחה עדיף בהמשכת קדושת הרוח בחומר. הואיל וישנם מקומות ואנשים המשוקעים במ"ט שערי גסות וחומריות שהאיש אינו יכול לרדת אליהם כדי להעלותם או להעלות את חלקי הטוב שבהם. ותפקיד זה נמסר לאשה שמכנה משותף כלשהו קיים בינה וביניהם. אברהם אבינו ושרה אשתו משוטטים בעולם ומפרסמים את האמונה באל עליון קונה שמים וארץ. "ואת הנפש אשר עשו בחרן" אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים. לבית פרעה שבמצרים המשוקע במ"ט שערי טומאה, אין אברהם אבינו "האדם הגדול בענקים", יכל לרדת. אין כל קשר ונקודת מגע בינו לבין בית פרעה, וכאן הוא תפקידה של שרה. "ותקח האשה בית פרעה" למקום שאברהם אבינו אינו מגיע, היא מגעת. והרי היא מתווכת לקדושה בין אברהם לבין בית פרעה. כתוב בספרי ח"ן שבירידת שרה למצרים, תקנה את חטאה של חוה. תיקון החטא פירושו ניצול חיובי של כוחות הנפש שנתגלו בחטא בצורתם השלילית. הקשר של האשה למציאות החומרית נתגלה בצורתו השלילית בחטאה של חוה, שם גרם להתגברות כוחות החומר על הרוח. החטא ותקן במעשה שרה שהשתמשה בסגולה זו כדי להכניס תוכן רוחני במקומות השקועים בחמריות.

שבחי "אשת חיל" המנויים במשלי (ל"א) הם ברובם שבחים לתכונת כפיה ולהצלחתה המעשית של אשת החיל. האשה מתוארת בפרק זה כשהיא שולחת ידה במסחר, בטויה ובאריגה ובנטיעת שדות וכרמים

² בראשית ג'

³ משלי ל"א

⁴ בראשית י"ב

ומצליחה בכולם. ואולם חכמים במדרש⁵ הביאו פרק זה בהספד שנשא אברהם אבינו על שרה. ושם נדרשים רב השבחים המעשיים והגשמיים שבפרק, על מעשיה של שרה במישור הרוחני. והנה, את הפסוק "היתה כאניות סוחר" דרשו שם על ירידת שרה למצרים ולקחתה לבית פרעה. והם הם הדברים, אותן התכונות המעשיות והמציאותיות שבאשה אותן ניצלה שרה לצורך הרוח, לצורך קידוש ה' ופרסום שמו, בירידתה לבית פרעה. רק אשה השולחת ידה בכישור ובפלך והיודעת להיות כאניות סוחר יכלה להקים קשר בין בית פרעה המשוקע בטומאה לבין אברהם אבינו הגדול בענקים.

בינה יתרה באשה

"כל אשר תאמר תאמר אליך שרה שמע בקולה"⁶
"דרשה צמר ופשתים, בין יצחק לישמעאל שאמרה גרש האמה הזאת ואת בנה"⁷

קרבת האשה למציאות החומרית, גורמת לכך שהבחנתה ותפיסתה את המציאות חדה ומדוייקת משל האיש. וכך אמרו רבותינו "בינה יתירה נתן הקב"ה באשה יותר מבאיש", אברהם אבינו על אף גדולתו או, ליתר דיוק, משום גדולתו, לא עמד מיד על טיבו של ישמעאל. הוא היה מרוחק מן המציאות ולא הבחין בסכנה ליצחק הנובעת מישמעאל. שרה, המציאותית יותר, היא שהבחינה ואמרה לאברהם "גרש" והקב"ה הסכים על ידה "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה". גם את הפסוק "דרשה צמר ופשתים" דרשו חז"ל על מעלתה המיוחדת של שרה שידעה להבחין בין טוב לרע, בין יצחק לישמעאל. כיוצא בזה 'זיאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אוהבת את יעקב' ההבחנה הדקה והחודרת בין טוב לרע, בין אמיתי למזויף, היא נחלת רבקה האם ולא יצחק האב.

הגמרא⁸ מספרת על בריונים רשעים שישבו בשכנותו של ר' מאיר והיו מצערים אותו. ר' מאיר רצה לבקש רחמים עליהם שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו: נאמר "יתמו חטאים מו הארץ" ולא "יתמו חוטאים" ולכן בקש עליהם רחמים שיעשו תשובה. ר' מאיר במעלתו הגדולה, אינו יורד לסוף דעתם של רשעים, הוא אינו יכול להבין אותם, ולכן הוא חושב שמיתתם טובה להם וטובה לעולם. ברוריה אשתו הקרובה יותר למציאות, יורדת לסוף דעתם ורואה שעדין יש להם תקנה בתשובה.

בינתה היתירה של האשה מתבטאת בשטח נוסף, שטח המצוות המעשיות. האיש הלומד תורה בקי בדקדוקי מצוות יותר מן האשה, את תוכן המצוה הוא יודע יפה ממנה, אבל כשהדברים מגיעים לביצוע מעשי, לאופן קיום המצוה בעולם המעשה, יפה כח האשה מכח האיש. ר' יוסי הגלילי היה מהלך בדרך, פגע בברוריה אמר לה: "באיזו דרך נלך ללוד?", אמרה לו "גלילי שוטה, לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה?", היה לך לומר 'באיזה ללוד'!"⁹. ר' יוסי הגלילי ידע גם הוא את מאמר החכמים "אל

⁵ תנחומא חיי שרה

⁶ בראשית כ"א

⁷ תנחומא חיי שרה

⁸ ברכות י"ע"א

⁹ עירובין נ"ג

תרבה שיחה עם האשה". אולם הביצוע המעשי של ההלכה היה נהיר לברוריה משום בינתה יותר מלר"י הגלילי.

חלוקת התפקידים בבית היהודי

"שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך"¹⁰

משנבוא לדון, לאור הדברים, מה צריכה להיות חלוקת התפקידים בין איש לאשתו בבנין ביתם בישראל יעלה בידינו כך. האיש הוא המתווה את דרכו הרוחנית של הבית והמחליט את ההחלטות העקרוניות. דרך הביצוע וצורת הקיום להחלטות אלו לפרטיהן המעשיים נתונות בידי האשה. האיש קובע את ה"מה" והאשה את ה"איך". במילים אחרות, האיש מביא הביתה את התוכן הרוחני והאשה קובעת את הצורה. "איזוהי אשה כשרה העושה" רצון בעלה" אמרו חז"ל.

למה הדבר דומה? לאדם הקונה אגודת פרחים ומביאה לביתו. באה האשה, מסירה את העטיפה ומניחה מקצת הפרחים באגרטל זה ומקצתם בצנצנת זו, את האגרטל היא מניחה בזוית זו, ואת הצנצנת סמוך לכותל זה. יש אשר תעמוד שעה ארוכה ותהרהר מהו מקומו הראוי לו לגבעול זה או לעציץ זה. לעיתים תניח אגרטל במקום שתניח ותחזור ותעבירו לזוית אחרת. האיש הרואה אותה בכך לא יבין למעשה ומחשבותיה, לכשתושלם המלאכה יראו הכל שהפרחים התמזגו בתוך הבית לשלימות הרמתית המשמחת את העין. כמוות הפרחים, סוג הפרחים וצבעם, נקבעו איפוא על ידי האיש, אבל בכך לא סגי, כשכלה האיש את מעשהו עדיין היו הפרחים ארוזים בחבילה ככל החבילות. כאן מתחילה מלאכת האשה, להתאים את השושנים שהביא הבעל לבית, בצורה הנאה והשלימה.

וכדרך שהדבר בשושנים, כך הוא בתורתנו הקדושה ומצוותיה שנמשלו לשושנים שנאמר "סוגה בשושנים" ודרשוהו רבותינו למקרא זה על כנסת ישראל שהיא גדורה ומסוייגת במצוות התורה שהן רכות כשושנים. אף כאן קובע הבעל את התוכן הרוחני והאשה היא המשווה לו צורה, היא הממזגת תוכן רוחני זה בחיי הבית לשלימות של חיי משפחה קדושים וטהורים. אף הבעל לא יגיע לשלימותו הרוחנית אם לא תסייע לו אשתו בשווי צורה מעשית לתכנים הרוחניים שהוא רוכש. ולפיכך שבחו של הבעל "נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ" כמוה גם הוא לשבחה של אשת החיל, גם לה חלק בהישגיו הרוחניים של בעלה.

הכתוב אומר "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך" נאמרה שמיעה במוסר האב ולא נאמרה בתורת האם, מוסר האב הוא דברי תורה והגות, אותם יש לשמוע, אבל תורת האם היא תורת מעשים, שאינה נשמעת אלא מתקיימת למעשה לפיכך נאמר בה "אל תטוש תורת אמך".

היא כבתה נרו של עולם תבוא ותדליק נר של שבת

"ויביאה יצחק האהלה שרה אמו"¹¹

¹⁰ משלי א'

נר של שבת נתקן משום שלום ביתו. "ותזנח משלום נפשי" זו הדלקת נר של שבת. נר מסמל את שלום הבית ושלמות הבית, את אחדות המשפחה ואת הקשר בין אבות לבנים. בדרך כלל רב מדי המרחק בין האיש, אם הוא ממלא את ייעודו, לבין בניו ובנותיו הקטנים. אין הוא יכול לרדת לסוף דעתם ולהשפיע עליהם במישרין, זהו תפקיד האשה, עיקרו של בית, המקשרת ומגשרת בין אב לבניו הקטנים, היא המאחדת את המשפחה ולכן הוטלה עליה הדלקת הנר.

רעיון עמוק יותר טמון בהדלקת נר של שבת. הפעולה המציינת ומכריזה על כניסת השבת ואיסור עשיית מלאכה, היא עצמה מלאכה, מלאכת האורה, השבת מתקבלת על ידי מלאכת הדלקת הנר וזה מחייב את האדם להוסיף מחול על הקודש. הנר הזה מסמל את המשכת קדושת השבת על ימות החול ועל מלאכות החול. אנו מקבלים את השבת על ידי הבערת אש לומר לך שאין קדושת השבת מצטמצמת ביום השביעי האסור בעשיית מלאכה, אלא כל ימות השבוע וכל מלאכות החול יונקים מקדושת השבת ומתעטפים בה. נר של שבת, סמל זה, לקידוש החול בקדושת הקודש, הגשם בקדושת הרוח, נמסר לאשה המסוגלת לתפקיד זה כיון שהקשר בין גשם ורוח בין גוף לנשמה מפותח בה. אותה קרבה לחומר בה קלקלה חוה וכבתה נרו של עולם, באה לידי תיקון בהדלקת נר שבת בה היא מנוצלת לשם קידוש החומר בקדושת הרוח, החול בקדושת השבת.

"יביאה יצחק האהלה שרה אמו" דרשו חז"ל, שרה ורבקה הצטיינו בשלוש מידות אלו: ענן קשור על האוהל, ברכה מצויה בעיסה ונר דולק מערב שבת לערב שבת. אלו הדברים בהם מצטיינת אשה ישראלית אידיאלית. הענן הקשור הוא האוירה הרוחנית השוררת בבית, קדושת הבית ופרישותו מן החולין השורר בחוץ. הברכה מצויה בעיסה, מובנה מידת ההסתפקות של האשה השמחה בחלקה. נר דולק מע"ש לע"ש ולא רק בשבת עצמה והם הדברים שנאמרו למעלה, מהותו של נר השבת מעידה על קידוש ששת ימי המעשה בקדושת השבת.

ואשרי האשה שביתה מצוין במידות הללו, מנשים באהל תבורך.

¹¹ בראשית כ"ד